

PREDSOKRATOVCI

počeci grčke filozofije

Karta antičke Grčke

Sedmorica mudraca

- U starogrčkoj kulturi postojala je **legenda** o sedmorici mudraca:
 - još nisu **istinski filozofi**: ne narušavaju se okviri **mitske predstave** o svetu
 - pripremaju **osnovu za filozofsko mišljenje**: ukazujući na **neophodnost vlastitog preispitivanja**
- **Sofos** je ugledni građanin koji:
 - dobro poznaje život i **poseduje bogato iskustvo**
 - **savetuje** i opominje svoje sugrađane
 - doprinosi uspostavljanju određenih **etičkih načela**
 - skloniji praktičnom životu, bavi se **zakonodavstvom** više nego teorijom
 - ostali upamćeni po **izrekama** – *apofnazama*
- **Popis**:
 - prema predanju bio je **utvrđen samo broj (7)**, a ne i **tačan popis**
 - **22** različita imena
 - najčešće se navode: Tales, Pitak, Bijant, Solon, Hilon, Kleobul i Perijandar

Sedmorica mudraca

Apofnaze:

- izreke namenjene **uklesivanju** (zabati hramova i kameni međaši)
- **imperativan ton** (pravila)
- unose **svest o**:
 - vrednosti **obrazovanja**
 - potrebu **samosaznanja**
- ne sadrže **razumsko-opravljanje** misli (filozofija podrazumeva obezobrazloženje)
- Filozofija nastaje tek s:
 - voljom da se **ospori opšta iluzija**
 - nastojanjem da se **promisli celina** onoga što se inače smatra datim

Tales: „*Teško je spoznati samog sebe.*“

Solon: „*Ništa suviše.*“

Hilon: „*Upoznaj samog sebe.*“

Pitak: „*Upoznaj pravi čas.*“

Bijant: „*Većina ljudi je rđava.*“

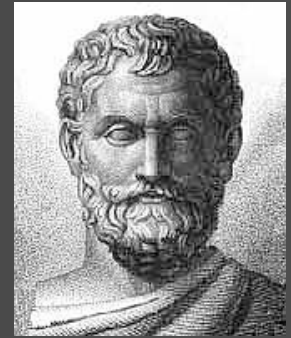
Kleobul: „*Mera je najbolja.*“

Perijandar: „*Vežba je sve.*“

Jonska filozofija

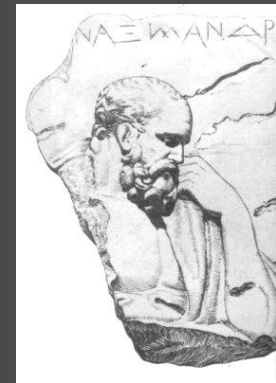
- Počeci filozofskih istraživanja u današnjoj Turskoj, gde su se fiziolozi ili fizičari bavili istraživanjem prirode
- Najviše ih je zanimalo pitanje o početlu (*arhe*), koje su oni shvatili kao iskon, klicu ili pra-tvar iz koje je nastao čitav kosmos
- Podstaknuti empirijskim svedočanstvima odgovor su potražili u konkretnim materijalnim entitetima

Tales (626–546 g.p.n.e)

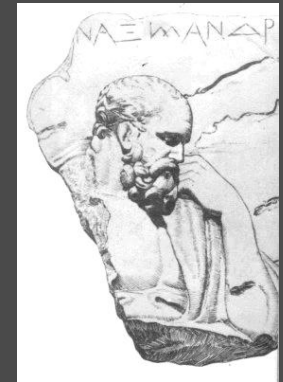
- O Talesovom životu zabeležen je popriličan broj anegdota:
 - posmatrajući zvezde, upao u bunar;
 - predvideo pomračenje Sunca 28. maja 585. g. p.n.e;
 - uporedio je visinu piramide sa dužinom štapa
 - jednom je zakupio sve prese za maslinovo ulje da bi ih posle dao u najam i obogatio se.
- Voda je iskon iz koga isparavanjem nastaju ostala tri elementa: vazduh, vatra i zemlja
- Izvor rezonovanja u čulnom opažanju: sve što je živo zahteva vlagu da bi opstalo, pa je i hrana i semenje puno vlage, a i zemlja pluta na vodi.
- Nastojao je da mitološka objašnjenja zameni fizikalnim (zemljina ploča počiva na četiri slona, koji stoji na ogromnoj kornjači).
- Dotadašnje verovanje o počelima koja su personifikovala božanstva zamenio je prirodnom i fizičkom tvarju (materijom).

Anaksimandar (611–546)

- Anaksimandar je prvi uveo pojam **počela** (*arhe*), nazivajući ga **apeiron**
- Pod tim je podrazumevao beskonačnu materiju.
- *Apeiron* je:
 - večan
 - nepromenljiv
 - ne poseduje nikakve odredbe (kako bi mogao da poprimi razne oblike)
- Četiri elementa (vatra, vazduh, voda, zemlja):
 - nastaju iz beskonačnog
 - predstavljaju određenja beskonačnog
 - ne nastaju promenom beskonačnog (pošto ona nije moguća)
 - već izdvajanjem suprotnosti toplog i hladnog i suvog i vlažnog
 - koje se događa usled večitog kretanja.
- Toplo i hladno, odnosno suvo i vlažno nisu atributi supstancije (kao što će to kasnije biti kod Platona i Aristotela), nego same stvari.

Anaksimandar (611–546)

„Apeiron je počelo bića ... i iz čega nastaju u to i propadaju po nužnosti. Jer ona po redu vremena plaćaju kaznu i odštetu jedna drugima zbog nepravde.”

- vizija cikličkog zbivanja (neograničeno – ograničeno – neograničeno)
- propadanje je kazna i odmazda za nepravične (pravda = poredak, a ne ljudski odnos)
- svaki bitak je ravnoteža sukobljenih suprotnosti (mitološko nasleđe):
ravnoteža – pravda poremećaj ravnoteže – kazna
- po redu vremena (najverovatnije se odnosi na smenu godišnjih doba)
- POKUŠAJ DA SE PRIRODNI POREDAK SHVATI KAO ETIČKI

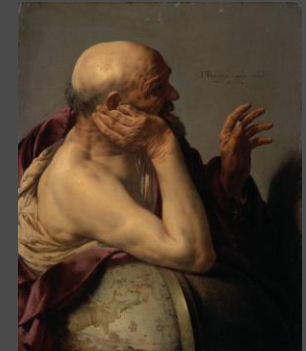
Anaksimnen (586-526)

„Kao što je naša duša vazduh i drži nas zajedno, tako i duh (dah, pneuma) i vazduh obuhvataju celi kosmos.“

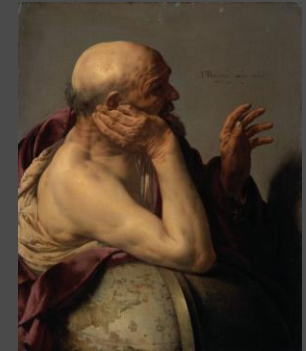
- Vazduh (*aer*) je osnova prirode (princip bitka) koja je (kvantitativno) beskonačna
- *Aer* je po tadašnjem shvatanju – para, magla i svaki gas
- Empirijsko posmatranje živih bića
- Zgušnjavanje i razređivanje (toplo-hladno; suvo-vlažno) i prostorno kretanje vazduha izrađa elemente i pojedinačne stvari
- vatra-vazduh-vetar-voda-zemlja-kamen
- Nije reč o pukom mehaničkom događanju, već *aer* poseduje neku vrstu životnosti (dušu) – animizam
- *Aer* je beskonačan – Anaksimandrov apejron je pretvoren u atribut *aira*

Heraklit (535-475)

- Izražavao se škrtim, sugestivnim aforizmima („manje reči nego misli“)
- Izražavao više kao prorok, koji daje simboličke nagoveštaje nego kao filozof, koji domišlja stvari razvijajući svoju misao o njima.
- Neskromno je smatrao da je prvi otkrio istinu i da je mnoštvo suprotnosti usred kojeg prebivamo, u stvari, harmonično jedinstvo.
- Mnogoznalaštvo (polimatija) ne uči mudrosti, jer znanje mnogih pojedinosti još ne vodi do shvatanja celine.
- Borba suprotnosti nije nikakvo zlo, već nužnost prirodnog poretka.
- Jedno ne može da postoji bez mnoštva, a ni obrnuto. Mnoštvo, međutim, nužno postoji kroz suprotstavljanja pojedinačnosti.
- Shvatajući jedno kao jedinstvo suprotnosti, tvrdio je da je „jedno sve (što iz njega sledi)“ – grč.: „*Hen panta*“.
- Jedno je večito živa **vatra**, koja je shvaćena:
 - kao **nematerijalnija**, finija od empirijske vatre, iako ne i kao potpuno različita od nje
 - više **simbolički**, a ne kao jedan (najvažniji element): kao *izgaranje*, odnosno bivanje
- (Bivanje treba razumeti kao jedinstvo nastajanja i nestajanja, kao stanje svega što na bilo koji način postoji.)

Heraklit (535-475)

- Jedno postoji samo kao jedinstvo suprotnosti.
- Vatra je poput nekog božanstva sposobna da se preobražava u druge elemente pa i sve čulne stvari
- Treba razlikovati „put nagore“ i „put nadole“, po ugledu na Anaksimenovu zgušnjavanje i razređivanje
- Količina vatre, vode, zemlje i vazduha je konstantna, jer postoji izvesna stabilnost koja je uslovljena sveprožimajućom *merom*
- Biće postoji dok postoji mera (Npr.: polis postoji dok se poštuje njegov ustav.)
- Sveopšti objektivni zakon, bog, um – *logos*:
 - je imanentan svim stvarima
 - povezuje sve stvari u jedinstvo
 - određuje sveopštu promenu u skladu s merom
 - odražava se u čovekovom umu
- **Suštinsko svojstvo prirode je imenovano kao *logos* (reč, govor). Heraklit smatra da večno živa priroda ima svoj „govor“ izražen u znacima koje samo mudrac može da razume. Kada se ti „znaci“ protumače, javlja se (životna) mudrost, koja shvata jedinstvo suprotnosti.**

Heraklit (535-475)

„Sve deljivo je nedeljivo, nastalo – nenastalo, smrtnost – besmrtnost, logos – večnost, otac – sin, bog – pravednost. Ako poslušate ne mene nego logos, mudro je saglasiti se da je sve jedno.“

- Jedno je sve (što iz njega sledi)
- Jedno postoji samo kao jedinstvo suprotnosti
- Postoji izvesna stabilnost koja je uslovljena sveprožimajućom merom
- Ontološko jedinstvo fenomenalnog sveta je posledica univerzalne operativnosti logosa
- Logos je princip jedinstva dveju suprotnosti u jednoj stvari (*coincidentia oppositorum*)

Heraklit (535-475)

„Mada je ovaj logos uvek istinit, ljudi su manje sposobni da ga razumeju kad ga prvi put čuju nego pre no što su za njega uopšte čuli.”

- Univerzalna istinitost logosa upućuje na njegovu nezavisnost od ljudskog uma, tj. objektivnost njegovog postojanja
- Pošto je *logos* sveprisutan (nalazi se u svim pojedinačnim stvarima), ljudi očekuju da ga neposredno, preko ličnog iskustva sami od sebe saznaju
- Ali zdravorazumsko mišljenje nije naviklo na dijalektičko jedinstvo suprotnosti, koje treba uočiti, te mu *logos* izgleda stranim

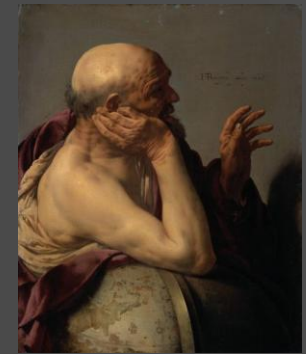
Heraklit (535-475)

„Ne može se dva puta zagaziti u istu reku.” – „Sve teče.”

- Reka je jedna jedina, uvek ima isto ime
- Voda stalno protiče, dolazi do brzih kvalitativnih promena
- Spoj (*logos*) imena reke i vode održava postojanje reke
- (Platon, koji ovo mesto pominje u svom dijalogu *Kratil*, nije uvideo da Heraklit ne osporava relativnu konstantnost zbivanja, nego da, suprotno tome, na nju ukazuje.)

Heraklit (535-475)

„Iako su čuli, nerazumni nalikuju gluvima. Posvedočuje im to poslovice: ‘Iako su prisutni, ipak su odsutni’.“

„Oči i uši su loši svedoci ljudima koji imaju varvarske duše.“

- Logos ljudima „bode oči“, ali ga oni, ipak, ne vide
- Ipak, logos se ne može saznati ako čovek ostaje kod svakodnevnih pojedinačnosti

„Što je pristupačno vidu ili sluhu, to osobito cenim.“

- Neočekivano, sasvim suprotno od prethodnog
- Znači od svakodnevnih pojedinačnosti treba polaziti, ali ne i ostati kod njih
- Poređenjem jedne stvari sa drugim pojedinačnim stvarima treba doći do opšteg zakona, a to je moguće samo upotrebom razuma

„Oči su tačniji svedoci od ušiju.“

- Bolje je videti, tj. opažanjem sam do toga doći, nego čuti od nekog drugog i poverovati mu, jer su ljudi tada često još manje sposobni da ga čuju
- Treba, dakle, videti i čuti, a ne samo gledati i slušati
- Čulno saznanje je prethodeće, ali nije dovoljno

Heraklit (535-475)

„Treba znati da je rat opšti /princip/ i pravda /da je/ razdor i da se sve uogadna po razdoru i nužnostima.“

- Razdor je nužnost integriteta svake pojedinačne stvari (materijalne i svake druge, npr., dana i noći).
- Sklad se postiže razdorem – paradoks. Razdor je univerzalni princip.
- Reči „treba znati“ odnose se na:
 - Homera („Dabogda nestalo zavade među bogovima i među ljudima.“)
 - Hesioda („Čoveka i životinju razlikuje pravda.“)
 - Anaksimandra („Izdvajanje suprotnosti iz apeirona je nepravično.“)koji ovde bivaju kritikovani zbog svojih „pomiriteljskih“ pozicija

„Rat je otac svemu i svemu kralj, on jedne čini bogovima, a druge ljudima, jedne robovima, a druge slobodnima.“

- Negativna kritika tradicionalne mitološko-religiozne predstave o Zevsu
- Rat nije shvaćen samo kao uzrok suprotnosti, već i kao uzrok socijalne diferencijacije.
- To znači da je rat nužan:
 - u prirodi
 - u ljudskom društvu.

„I kikeon se raspada ako se ne mućka.“*

- Ako nestane rata i razdora, neće i (pojedinačnog) bića, koje postoji (biva) samo zahvaljujući sukobu strana koje, dok su na okupu, čine jednu stvar.
- Dakle, rat je pravedan, jer je nužan.
- (*kikeon – napitak od ječmene krupe, kozijeg sira i vina)

Heraklit (535-475)

„Karakter je čovekova sudbina /daimonion/.

- Verovanje da dete od bogova prilikom rođenja dobija demona (anđela čuvara) da ga vodi kroz život
- Heraklit odbacuje takav fatalizam

„Suva duša je najmudrija i najbolja.“

- Vlaga pretvara dušu u požudnu i čini je sklonom neznanju
- Vatra je manifestacija apsolutne mudrosti (boga), jer je suština duše ista kao i suština kosmosa
- Umovanjem i moralnim delanjem duša se približava vatri
- Zato se ne treba pokoravati srcu, već treba biti razbori, a to znači – priklanjati se opštem zakonu, *logosu* i time stvoriti sebi pravi život, svoju sopstvenu sudbinu

„Jedan jedini je meni kao deset hiljada drugih, ako je najbolji.“

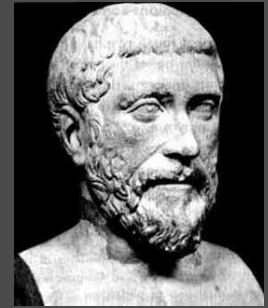
„Najbolji sebi biraju večnu slavu umesto prolaznih stari.“

- Za najbolje se ovde smatraju aristokrati, pali heroji, trezveni i umereni ljudi

„A narod samo gleda da se najede kao stoka.“

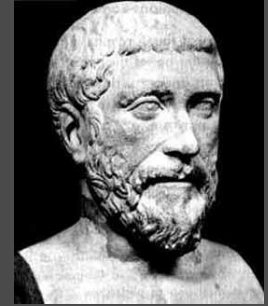
- Jedna glava, ako je mudra, bolje vlada, nego demokratski sistem, koji se zasniva na društvu prosečnih

Pitagora (570-490)

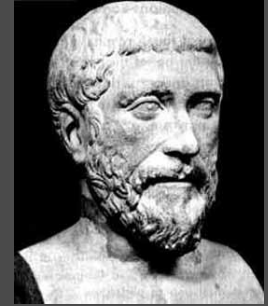
- Istorijski izvori češće govore o pitagorejcima, dok se Pitagora pominje gotovo isključivo u legendama
- Zagonetnost koja okružuje pitagoru i njegove sledbenike dobrim delom je namerno stvorena:
 - nije iza sebe ostavio nikakvih spisa, već je delovao usmeno i to u okviru društva
 - otežano razlučivanje njegovog ličnog doprinosa od doprinosa njegovih sledbenika
 - Deviza „Učitelj je tako rekao“, kojom bi se prekivala svaka rasprava
- Doprinos nauci: matematika, geometrija i teorija muzike, numerologija
- Prvi je odvojio veštinu baratanja brojevima (teorijsku aritmetiku) od veštine trgovanja (apolaustika)
- Staro pitagorejsko bratstvo:
 - održalo se oko dva veka
 - podsećalo je na monaški red, osobenom unutrašnjom organizacijom i određenim životnim pravilima
 - obaveznost čuvanja tajne od neposvećenih
 - tajni znakovi raspoznavanja
 - noćna predavanja
 - pridržavanje strogih etičkih pravila
 - ulaz u učiteljevu kuću samo za punopravne članove bratstva
 - sastavljeno od više grupacija (podsekti), među kojima je postojala izvesna hijerarhija
 - različitost u pravilima življenja (od dijetetičkih i higijenskih pravila i negovanja solidarnosti do čuvanja bračne čistote i zajedničke svojine)
 - članovi su regrutovani iz svih slojeva naroda (više iz demosa nego iz aristokratije)
 - ravnopravnost žena

Pitagora (570-490)

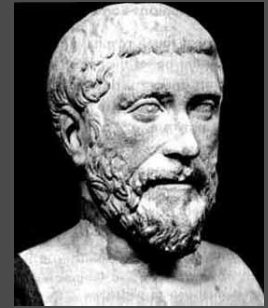
- Članovi bratstva delili su se na:
 - matamatičare (ezoterijska znanja, filozofi, ritualni i tajni karakter istraživanja)
 - akusmatičare (egzoterijska znanja, ortodoksi, „pevači”, tj. „čuvari nauke“)
- Pitagora je slovio ne samo za mudraca, već i za čudotvorca
- Pitagorejska zajednica nalikovala je staroj orfičkoj sekti, naročito po svom prihvatanju asketizma i verovanju u „palingeneziju“ (seobu duša), međutim, ona je obožavala Apolona, a ne Dionisa
- Ne odvajajući etiku od politike, nastojali su da svoja shvatanja što pre prenesu u svakodnevicu (sekundarnost bavljenja naukom)
- Jaka unutrašnja kohezija (odgovornost bratstvu važnija od odgovornosti državnim institucijama)
- Stalni politički sukobi sa državom
- Cilj zajednice je bio moralni i religiozni preobražaj ljudi, a ne politički prevrat, ali javila se sumnja
- Progon i raseljavanje članova bratstva po celoj Heladi
- Pitagora je tvrdio da postoje tri vrste ljudi (kao i tri klase stranaca koji dolaze na Olimpijske igre)
 - najniža se sastoji od onih koji kupuju i prodaju (oni koji žude za mudrošću (teoretičari))
 - oni koji se takmiče oni koji žude za čašću (praktičari))
 - najbolji su oni koji samo posmatraju igre (oni koji žude za bogatstvom (apolaustičari))
- Buduća Platonova trodelna podela duše
- Kosmologija

Pitagora (570-490)

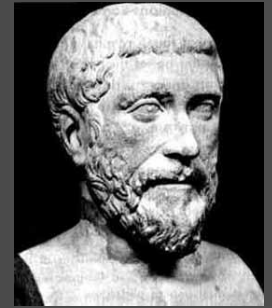
- Brojevi su, možda, bili dovoljni za razumevanje suštine stvari, ali ne i za objašnjenje nastanka kosmosa
- Posegnulo se za metafizičkim rešenjima prethodnih filozofa:
 - Anaksimenes: svet je ono što udiše vazduh iz nerazlikovane mešavine koja taj vazduh okružuje
 - Anaksimandar: vazduh je neograničen - „pneuma“
 - Kosmos je počeo da živi kad je udahnuo beskonačni dah, a onda je počelo diferenciranje
 - Pneuma kao neka vrsta tame, tj. beskonačnog prostora ili praznine
 - Prvo određenje kosmosa ili prva konačnost jeste „vatra“ (posmatranje zvezdanog neba)
 - Iz prvobitne suprotnosti tame i vatre bivaju izvedene sve pojedinačne fizičke stvari
 - Ideja o postojanju mnoštva svetova
- Vlastito učenje o nastanku kosmosa:
 - umesto procesa zgušnjavanja i razređivanja, oblik onom neograničenom pridaje „granica“
 - otkrića u muzici uputila su ih da nebeske obruče povežu sa oktavom, kvintom i kvartom
 - osnovno ustrojstvo svemira je „harmonija sfera“
 - Zemlja je okružena trima sferama, koje se oko nje obrću, dok Zemlja i zvezde stoje
 - vatra zvezda koja dopire kroz otvore na sferama koje se pokreću stvara privid kretanja zvezda - geocentrička hipoteza

Pitagora (570-490)

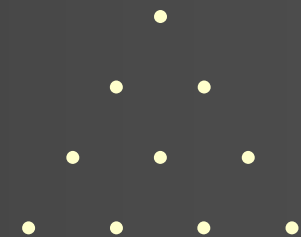

- Učenje o seobi duša (duša umrlog seli se u novorođeno telo (čoveka ili životinje)
- Teza o srodstvu svih živih bića i sistem zabrana:
 - „Ne jedi meso!” (osim mesa žrtvenog bika, zbog rizika od kanibalizma)
 - „Ne zlostavljaj domaće životinje!”
 - „Ne jedi pasulj!“
 - „Ne lomi hleb!“
 - „Ne podiži hranu sa zemlje!“
 - „Ne sedi na merici za žito!“
 - „Ne džaraj vatru gvožđem!“
 - „Ne jedi srce!“
 - „Ne šetaj glavnom ulicom!“
 - „Ne mokri na odsečene nokte ili kosu niti ih gazi!“
 - „Oštricu mača uvek okreni naopako!“
 - „Ispravi čaršav posle spavanja i okreni postelju!“ ...
- Učeni pitagorejci su ove zabrane češće kršili, jer su im izgledale besmislene
- Ksenofan se ovakvim verovanjima podsmevao (Pitagorin glas u lavežu psa)
- Učvršćivanje misterije pitagorejstva
- Na ovoj tvrdnji će Platon zasnovati učenje o saznanju kao sećanju

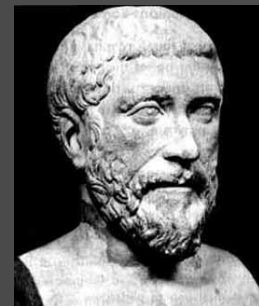
Pitagora (570-490)

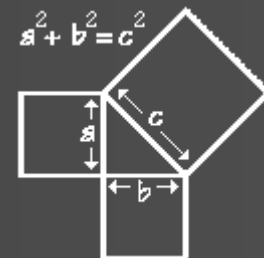
- Pitagora je lično otkrio brojne odnose koji određuju harmonične intervale muzičke lestvice
- Slično odnosima u muzici, postoje suprotnosti u medicini (toplo i hladno, vlažno i suvo), te da je posao lekara da proizvede odgovarajuću (skladnu) mešavinu ovih suprotnosti u ljudskom telu
- Od stava da i muzički sklad i zdravlje nastaju iz primene granice na ono neograničeno, pa do zaključka da se sličan proces dešava u svetu kao celini samo je korak
- Pitagorino učenje se zasniva na tezi da su **sve stvari brojevi i brojni odnosi**
- U osnovnim slučajevima brojevi su predstavljani i objašnjavana su njihova svojstva putem tačaka – kamena međaša (grč. *horoi*), pomoću kojih su obrazovane određene figure ili obrasci
- Tetraktis – formula nebeske i ljudske muzike
 1. Monada – fisis
 2. Dijada – par primarnih suprotnosti
 3. Trijada – prvorođeno prirodno biće
 4. Tetrada – osnove čulne manifestacije prirode
- Poredak međaša uslovljava određeno telo, odnosno biće
- Postoji ne jedna nego mnoštvo priroda
- Priroda je isto što i nenastala, nerazoriva, večna monada
- Sva bića, u stvari, predstavljaju samo kombinacije takvih jedinica

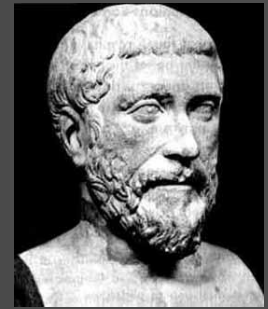
Pitagora (570-490)

- Otkriće konusnih preseka (parabole, elipse, hiperbole)
- Pitagorina teorema (inspiracija „egipatskim brojevima“): Kvadrat nad dijagonalom jednak zbiru dva kvadrata nad stranicama kvadrata ($d^2 = a^2 + a^2$)
- Međutim, ovo otkriće im se nije učinilo posebno značajnim, budući da je rezultat predstavljao iracionalan broj ($d = \sqrt{2}$), o kojima se tada ništa nije znalo
- Činjenica da dijagonala kvadrata nije samerljiva njegovom stranicom nazvana je „skandalom nesamerljivosti“.
- Konačna formula Pitagorine teoreme ($c^2 = a^2 + b^2$) uzela je u obzir opštiji slučaj, nejednakokrakog pravouglog trougla i po tom otkriću će on ostati najbolje zapamćen do danas.
- Tabela osnovnih suprotstavljenih pojmova, koji prebivaju u harmoniji, a iz kojih se može izvesti postojanje svega drugog
 1. ograničeno – neograničeno
 2. neparno – parno
 3. jedno – mnoštvo
 4. desno – levo
 5. muško – žensko
 6. mirno – pokretno
 7. ravno – savijeno
 8. svetlo – tamno
 9. dobro – zlo
 10. kvadratno – pravougaono

Pitagora (570-490)

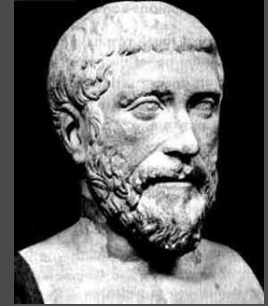

- Sve stvari su sastavljene od ograničenog i neograničenog, odnosno parnog i neparnog
- Kad se neparno podeli na dva dela ostaje jedinica u sredini, ali kada se podeli parno onda ostaje praznina, pri čemu svako deljenje praznine daje prazninu, pa se ono može nastaviti u beskonačnost.
- Brojevi su shvatani i prostorno:
 1. Tačka
 2. Linija
 3. Površina
 4. Čvrsto telo
- Pitagora je reformisao orfički ritual time što je uveo muziku kao sredstvo očišćenja, a uveo je i eksperimentisanje muzičkim instrumentima, pa i prvu muzičku skalu
- Koristeći drevni muzički instrument, monokord, pitagorejci su otkrili da postoji brojni odnos između visina tonova

Putem brojeva predstavljani su i određeni pojmovi i vrline:

- „pravda“ – broj 4 ili 9 (2×2 ili 3×3 – isto za isto)
- „brak“ – broj 5 ($2+3$ – muško i žensko)
- „povoljna prilika“ ili „prava mera“ – broj 7
- „ljubav“ – broj 8 (oktava) i sl.

Pitagora (570-490)

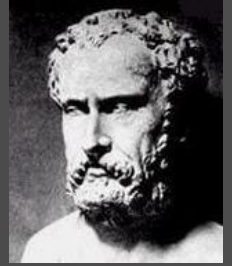

- Otkriveno je da harmoniju proizvode samo tonovi koji se nalaze u odnosima oktave (1:2), kvinte (12:8) i kvarte (8:6)
- Iznalaženje veza između određenih fenomena stvarnosti i brojeva rezultovala su određenom mistikom brojeva
- Otkrivši brojne odnose na različitim nivoima stvarnosti (a posebno u muzici, gde se to, izgleda, najmanje očekivalo), Pitagora je došao na ideju da čitavu stvarnost, pa i suštinu svih stvari pojmi kao **broj i brojni odnos**
- Nasuprot jonskim kosmolozima, koji su praosnovu svih stvari tražili u materiji, pitagorejci su posegnuli za oblikom, odnosno brojem
- **Broj** su shvatili kao **idealnu suštinu materijalnog**, a ne kao aktivnu ideju (Platon)
- Glavni problem je postao kvantitet, umesto jonskog počela (bitka)
- Gnoseološki kriterijum, preuzet iz matematike kao najpouzdanije vrste znanja, je pretvoren u ontološki rezultat: broj je proglašen za trajnu i nematerijalnu osnovu svega
- Savremena prirodna nauka, koja se zasniva na matematici, nastoji da utvrdi prirodne zakone tako što određenim svojstvima materijalnog sveta dodeljuje brojne vrednosti – pitagorejska teza o brojnoj prirodi stvarnosti ugrađena je u temelje današnje nauke

Elejska filozofija

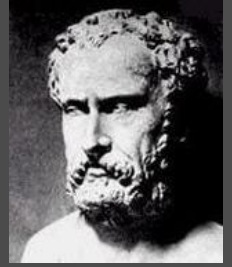
- grčka filozofska škola u Eleji nalazila se na prostoru južne Italije
- procvat (*akme*) je doživela oko 500. g. p.n.e.
- rodonačelnik ove škole bio je Ksenofan, a njegovo učenje razvili su Parmenid, Zenon i Melis
- Glavne teze Elejske škole:
 - **suprotstavljanje mišljenja i mnjenja (*doxa*)**
 - **istinitosni sadržaj mišljenja** i varljivost čulnog opažanja
 - **izjednačavanje mišljenja i bića**
 - **poricanje svake promene i kretanja** s obzirom na biće
- Elejska filozofija zasniva se na **učenju o apsolutnom biću**, koje se može shvatiti samo mišljenjem i njemu suprotstavlja postojanje i vidljivi svet kao privid

Ksenofan (570-480)

- Elejskom učenju dao teološki oblik
- Suzbijao grčki politeizam, tvrdeći da božanstvu pripada jedinstvo, večnost, nepromenljivost i duhovnost sa kojim se, panteistički, izjedačava svemir
- Oštro je kritikovao **antropomorfne** i **antropopatske** predstave o bogovima:
 - oni koji bogove zamišljaju nalik na ljude, u stvari, oslanjaju se na maštu, a ne na moć rasuđivanja
 - a oni koji im pripisuju ljudske slabosti (kao što to čine Homer i Hesiod), unižavaju ih
- Bog je:
 - jedan
 - svemoćan (sve vidi, misli i čuje)
 - večan (nerođen)
 - nepokretan, a sve pokreće
 - upravlja svime snagom svoga uma
 - jedno i sve (izjednačava se sa kosmosom)
- Ipak, istinu o bogovima i kosmosu niko ne zna, iako svako može u pomoć da prizove maštu
- Agnosticistička pozicija: istina o bogu je neizreciva
 - Pitanje: Na osnovu čega sam Ksenofan izriče pomenute odredbe boga?

Ksenofan (570-480)

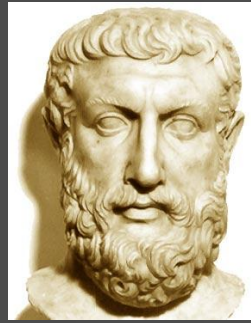

„Nego, da volovi i konji i lavovi imaju ruke (i da rukama svojim slikati mogu i djelati kao i ljudi) likove bogova na svoju bi slikali sliku (konji konjima slične, a volovi volu podobne.“

■ Bivstvovanje (bitak):

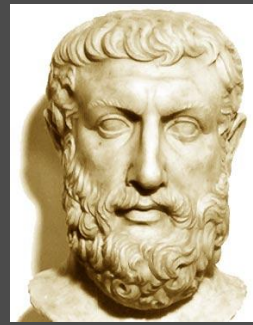
- **ograničeno** da bi bilo savršeno (kosmos, a ne kaos)
- ima oblik kugle
- **stalno postoji** kao potpuna celina (nije više izvor i utoka)
- nepromenljivo je
- **kretanje je sadržajno** (ono se vrši unutar kugle) – formalna nepokretnost bivstvovanja

Parmenid (510-?)

- Ksenofanov učenik iz Eleje uobličio je elejsko učenje u jednu teoriju o biću i nebiću.
- Prema Parmenidu „**jeste**“ **samo biće** i ono je:
 - nenastalo
 - večno
 - jedno
 - nepromenjivo
 - nepokretno
 - lopta koja kontinuirano ispunjava prostor
 - identično je sa mišljenjem
- **Nebiće** nije.
 - Nema nikakvog nastajanja.
 - Sve množveno i menjajuće samo je privid.
 - Celokupno čulno saznanje samo je varka.
- U svom spisu *O prirodi* (koji ima formu poeme), Parmenid razlikuje tri puta:
 - **put istine** (koji vodi do bića i koji je nezaobilazan)
 - **put privida** (koji vodi ka ne-biću i koji je, stoga, neprohodan)
 - **put mnjenja** (koji krivuda između dva prethodna puta i stoga je prohodan, ali zaobilazan)

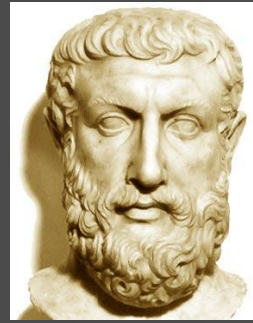
Parmenid (510-?)

„Neka ovo nikada ne prevlada, da bića ne postoje. Mišljenje i misao da biće jeste su jedno i isto, jer nikada nećete susresti misao koja je odeljena od onoga o čemu je ona, od odnosa prema onome na šta se ona odnosi. Mora se govoriti i misliti ono što jeste; jer biće jeste, a nebiće nije.”

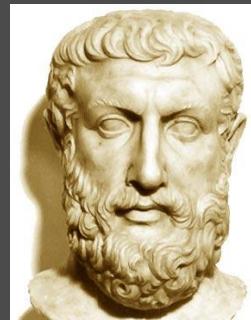
- Suprotstavljanje prethodnicima koji biće nastoje da odrede u smislu elementa ili iskona
- Nastojanje da se biće razume kao (sama) STVARNOST, a ne kao njen deo (pa bio to i deo od koga je sve drugo poteklo)
- Isticanje važnosti tumačenja odnosa mišljenja i govora, s jedne strane i bića, s druge postavlja se gnoseološki problem
- Saznanjem se smatra samo ono umno, koje se izdiže iznad pojavne šarolikosti
- Biće jeste (aktualnost), a ne može da bude (potencijalnost), jer bi mu to umanjilo punoću
- Preuzima se opšte verovanje da iz ničega nešto ne može da nastane (*Ex nihilo nihil fit.*)
- Biće ili jedno jeste, nastajanje ili promena (mnoštvo) je privid

Parmenid (510-?)

- Starogrčki izrazi „govoriti“ i „misliti“ imaju jako naglašenu intencionalnost (upravljenost ka predmetu), te da se uvek: **misli ili govori o nečemu**.
- Za razliku od nas, Stari Grci:
 - nisu pravili razliku između: egzistencijalne i predikativne upotrebe glagola „biti“
 - da su držali da sve što postoji, postoji kao takvo oduvek
 - Mi, npr., razlikujemo smisao sledećih rečenica:
 - „Bela ruža jeste.“ – (tvrdi se da postoji neka ruža koja je bela)
 - „Ruža je bela.“ – (tvrdi se da je neka ruža bela, a da se pri tome ne tvrdi izričito da ta ruža uistinu i postoji (već je možda reč o zamišljenoj, nacrtanoj ili nekada postojećoj ruži)
 - Nažalost, ovo razlikovanje nije odraz nikakvog intelektualnog napretka, već „zaborava bića“ (Hajdeger)
- Stari su imali mnogo **izvornije osećanje bića**, nego što ga mi imamo danas.
 - Ruža koja je zamišljena ili nacrtana takođe *stvarna*, a isto tako i ona koja je nekada postojala
 - Između tih ruža postoji značajna razlika, ali se ona ne tiče priricanja ili odricanja bićevnosti, već jedino modusa bića
 - Sve pomenute ruže postoje (pošto su već pomenute), iako one postoje na različit način ili, strogo govoreći, one se razlikuju po modusu svog postojanja
- **Sve što se da pomisliti, izgovoriti ili zapisati pripada jeziku, pa, utoliko, i biću.**

Parmenid (510-?)

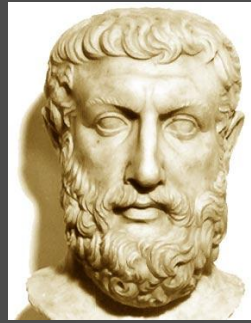

„Isto je misliti i biti (To gar auto noein estin te kai einai).“

- Kod Parmenida još nema razlikovanja bivstvovanja (*to einai*) i bivstva (*ousia*), već se sve označava kao biće (*to on*), pri čemu se, ipak, više misli na bivstvovanje nego na bivstvujuće
- ***Isto je da biće jeste i uopšte misliti.*** – To je isti put.
- Na Parmenidovom tragu:
 - Aristotel će bivstvovanje izjednačiti sa „mišljenjem mišljenja“
 - Hajdeger sa „bitnim mišljenjem“
- Odbacuje se mogućnost smislene negativne predikacije: ne može se misliti i govoriti o nepostojećem, jer bi takvo mišljenje i govorenje bilo prazno.
- Iz toga se zaključuje da nema:
 - **promene** (jer bi ona dopustila da se kaže da biće više nije onakvo kakvo je)
 - **kretanja** (biće je puno, nema neostvarenih mogućnosti)
 - **praznine** (jer je ona vezana za je vezana za ne-biće, ona je nigde, nje nema)

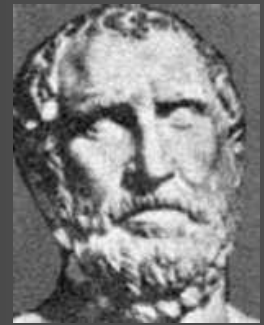
Biće je: **sve i celo, ograničeno, sferično** (svuda jednako)

Parmenid (510-?)

- Biće se shvata kao oduhovljena materijalnost – animizam
- Najveća zasluga: odbijanje da prihvati običajno, mitološko podrazumevanje bića
- Parmenid želi da o biću progovori, da ga razume i da ga na taj način – utvrdi
- Međutim, ističući jednost bića, on ga je nehotice ugrozio, jer je u mišljenje uveo ne-biće.
- Iako je Parmenid nebiće uzeo samo kao logičku protivrečnost postojanosti bića, ono više nikada neće moći da bude podrazumevano kako je to u celokupnoj (nefilozfskoj) tradiciji bio slučaj
- Dakle, Parmenidovo nastojanje da utemelji važnost bića ima, kao i svako filozofsko promišljanje, crtu subverzivnosti u odnosu na ono čime se bavi

Zenon (488-430)

- Nije razvio nikakvu pozitivnu teoriju, već je pobijao sve glasnije rigovore Parmenidovom učenju
- U svojih 40 aporija, uzima po jednu hipotezu kako bi pokazao da je ona lažna.
- Postupak: *reductio ad absurdum* (svođenje na besmisleno), koji je on često shvatao kao *reductio ad infinitum* (svođenje na beskonačno), što je za Grke bilo isto, budući da su držali da odsustvo granice obesmišljava stvar.

A. dokazi protiv pitagorejskog pluralizma

Ako je stvarnost sastavljena od jedinica one:

- ili imaju veličinu (linija beskonačno deljiva \Rightarrow beskonačno dugačka, a sve(t) beskonačno velik)
- ili nemaju veličinu (pa je sve(t) nema veličinu)

B. dokazi protiv postojanja praznog prostora

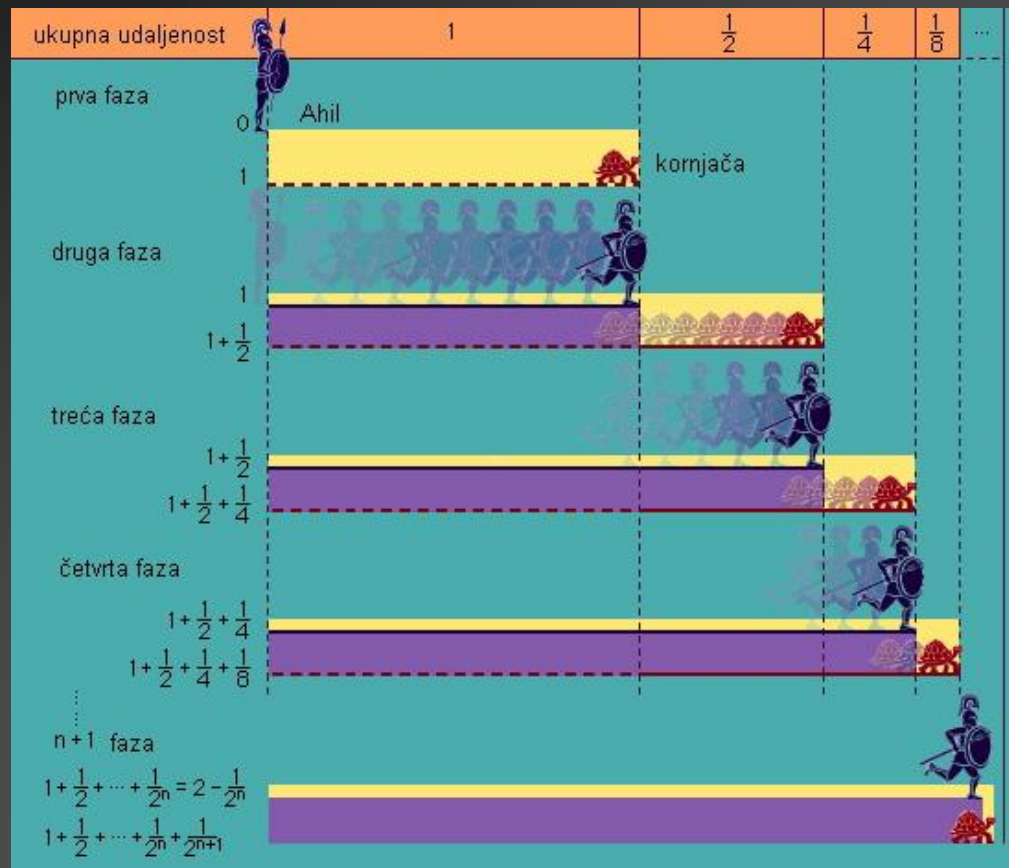
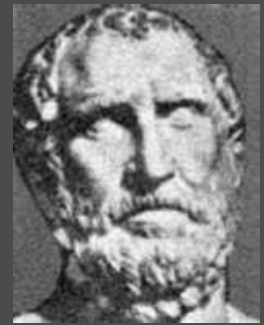
Ako pretpostavimo da postoji prazan prostor u kome se nalaze stvari, prostor može biti:

- ništa \Rightarrow stvari ne mogu da budu u njemu
- nešto \Rightarrow on će sam biti u prostoru, i ovaj prostor u prostoru i tako u beskonačnost

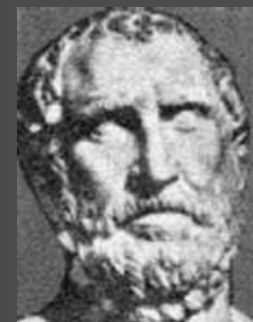
C. dokazi protiv kretanja

- Trka Ahila i kornjače (beskonačno približavanje i ne prestizanje)
- Ne negira se empirijsko kretanje, ali se ono smatra pripadnim svetu mnjenja, dok umsko saznanje nadilazi protivrečnosti pojavnog mnoštva i pripada svetu istine.
- Polazi od načelne pretpostavke da ništa ne može istovremeno biti jedno i deljivo.

Zenon (488-430)

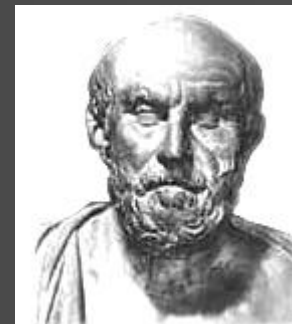

Zenon (488-430)36

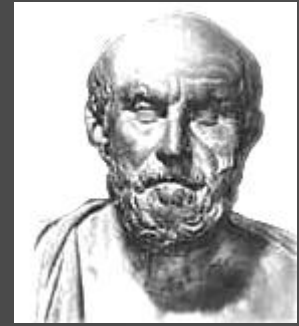
- Ne negira se empirijsko kretanje, niti prazan prostor niti postojanje različitih bivstvujućih.
- Pokušava se da se ukaže na činjenicu da se iza pojavne šarolikosti krije jedan, **zajednički osnov**.
- Sve što se može čulno opaziti, dakle, sve što potiče iz iskustva, to pripada svetu mnjenja.
- Jedino **umsko saznanje** nadilazi protivrečnosti pojavnog mnoštva i doseže do istine.
- Zenonovi dokazi imali su ogroman odjek.
- Trebaće da prođe više od veka da njihove slabosti analizira Aristotel, koji će uočiti da Zenon (namerno) ne rasvetljava razlike između nijansi pojmova koje u svojim dokazima upotrebljava.
 - Zenon ne ističe (ili ne uočava) razliku između matematičke tačke i stvarnog prostora, pa samim tim tamo gde je reč o fizičkoj veličini (stvarna deonica pređenog puta) on govori o besmislenosti deljenja apstraktne odrednice. Samo se matematičko vreme sastoji od trenutaka, a prostor od tačaka, dok kao fizikalne *veličine* i jedno i drugo uvek imaju neku vrednost.
 - I u A i B tipu dokaza polazi se od načelne pretpostavke da ništa ne može istovremeno biti jedno i deljivo, odnosno da (matematički) beskonačno deljiva veličina nipošto ne mora biti isto što i fizički beskonačno „velika“ veličina.
- Sve je to uzrokovalo da Zenon nehotice ugrozi Parmenidovo Jedno, budući da se iz navedenih primera lako može očitati nastojanje da se ono shvati kao protežno (dakle, kao određeno, te osobeno i ne-celo).
- **Svi elejci imaju kao zajedničko suprotstavljanje narodnoj religiji, odbacivanje iskustvenog znanja, razvoj pojmova bića i nebića, poricanje mnoštvenosti i kretanja.**

Empedokle (490-430)

- Polazište: postojeće nije ni jedno ni jedinstveno, već mnoštveno i raznoliko
- Suprotstavljanje pitagorejskoj tvrdi o postojanju mnoštva
- Počelo nije razumeo kao jedinstveno već kao četvorostruko.
- U tradiciji grčkog duha, nema postajanja i nestajanja, već da postoji samo mešanje i razdvajanje.
- Smrt i rođenje, kao radikalne promene, ne postoje, ali promena kao takva je stvarna.
- Postoje četiri pratvari (korena svega): zemlja, voda, vazduh i vatra.
- Umesto „počela“ (*arhe*) koristi se reč „stihija“ (*stoheion*), koju će kasnije Ciceron prevesti na latinski kao „elemenat“ (*elementum*)
- Shvatanje elemenata kao večnih konstanti (Parmenidovo biće), a ne kao klica (iz kojih se sve razvija)
- Naslućivanje razlike između:
 - **kosmosa** (kao skupa, kombinacije)
 - **fizisa** (raznolikog osnovnog materijala)

Empedokle (490-430)

- Elemente spaja i razdvaja pokretna sila koja ima dva oblika: ljubav i mržnja.
- Nedoslednost u tumačenju ovih sila:
 - one su isprva zamišljene tako da prebivaju van korena, te da imaju delatnu funkciju
 - da bi potom zadobile supstancijalne kvalitete i bile pozicionirane unutar korena, gotovo kao 5. i 6. element, čime im je pridana gradivna funkcija
- Izvor nadahnuća Empedokle je našao u prirodnim silama, koje imaju svoj produžetak u ljudskim osećanjima – psihologizacija poimanja stvarnosti
- Ljubav i mržnja naizmenično preovlađuju, što za posledicu ima oblikovanje sveta.
- Svet prolazi kroz četiri faze:
 - potpuna dominacija jedne sile
 - njena delimična dominacija
 - njena delimična potčinjenost drugoj sili
 - njena potpuna potčinjenost drugoj sili
- Jedno i mnoštvo su sapripadni, ali ciklično dominiraju.
- Postojeće nije ni jedno ni jedinstveno, već mnoštveno i raznoliko.

Anaksagora (500-428. g.p.n.e)

- Pre nastanka kosmosa postojala je primitivna mešavina, u kojoj su sve stvari bile zajedno, tj. u potenciji
- (Suštinsko suprotstavljanje Parmenidovom stanovištu o punoći Jednog)
- Jednosmernim diferenciranjem iz mešavine nastaje kosmos, koji nije ništa drugo do zbir pojedinačnosti.
- Sve što postoji poseduje kvalitativno iste delove kao i celina – *homoimerije* („istomernice“)
- Da bi bila moguća beskonačna deoba, mora se pretpostaviti da sve čulne stvari sadrže u sebi deliće drugog
- Nema krajnjih, nedeljivih jedinica

„Jer kako kosa može nastati iz onoga što nije kosa, kako meso može nastati iz onoga što nije meso.“

- U svakoj stvari preovlađuju one čestice po kojima je stvar dobila ime
- Um (*nus*) sam sebe pokreće i pokreće pra-masu u vrtložno kretanje, što rezultuje izdvajanjem po osnovi: retko-gusto, toplo- hladno, svetlo-tamno, suvo-vlažno
- Nijedna stvar nije potpuno odvojena od neke druge stvari, izuzev *Nusa*, koji je jednako prvobitan

Anaksagora (500-428. g.p.n.e)

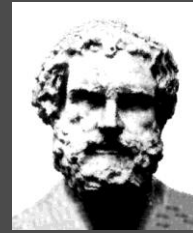

„Jedino je nus beskonačan i autonoman.“

- Da nije nezavisan i neograničen, nus ne bi imao moć nad svim (drugim) stvarima.
- Ipak, postavlja se pitanje početka: da li nus prebiva u homoimerijama ili van njih.
- Primedba: Kako god bilo, javlja se problem, jer:
 - ako nus postoji van elemenata onda on i ne postoji (jer mimo njih ništa ne postoji)
 - ako on postoji u elementima onda se stvari pokreću same od sebe, što znači da je reč o *creatio ex nihilo* (stvaranju ni iz čega), što je za grčki duh nezamislivo
- Anaksagorina postavka krije izvesne nedomišljenosti.
- Aristotel je kritikovao Anaksagorin potez uvođenja Uma u objašnjenje na način na koji to čine dramski pisci (*deus ex machina*) – rešenje ne počiva na valjanim razlozima
- S obzirom na glavni problem predsokratovske misli, problem postojanja jednog ili mnoštva, Anaksagora smatra da prvobitna mešavina ne podrazumeva potpuno poništenje razlika: **jedno i mnoštvo postoje zajedno.**

Leukip (480 – 400 g. p.n.e.)

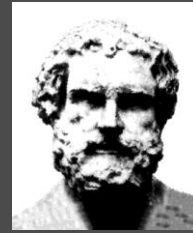
Demokrit (470 – 360. g. p.n.e.)

- Nejasno autorstvo, pa se ono navodi pod zajedničkim imenom
 - Pretpostavili su da postoji praznina (prazan prostor), koji se do tada smatrao nebićem
 - Praznina, ipak, nije stvar, budući da nema oblik, te se ona ne razlikuje od druge praznine
 - Osnovnu suprotnost čine: atomi i prazan prostor
 - Reč atom (grč. *atomon*) - „nedeljiv”, kasnije se uvrežila kao izraz za minijature čestice
 - Stvari se mogu deliti do određene granice
 - Postoji beskonačno mnoštvo stvarnosti (atoma), a svaka od njih je nedeljivo Jedno i mala korpuskula bez šupljine
- (Ideja o postojanju beskonačno mnogo svetova nije atomistička, već je stara jonska ideja)
- Atom je korpuskula koja je:
 - nedeljiva
 - živa
 - mala
 - osobena po vizuelno-geometrijskim svojstvima (ali ne i kvantitativno):
 - obliku
 - redu
 - položaju

Leukip (480 – 400 g. p.n.e.)

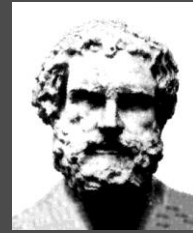
Demokrit (470 – 360. g. p.n.e.)

- Komponovanjem atoma i praznine nastaju sve stvari, pa i kosmos
- Nastajanje kosmosa počinje diferenciranjem neodređenosti – *apeirona*
- Posle separacije slična tela se spajaju (slično i drugi predsokratovci)
- Priroda večnog kretanja se ne objašnjava, već se ono uzima kao sudbinom uslovljeno (nužno)
- Vrtložno kretanje razdvaja atome po težini, tako što se lakši udaljavaju od centra vrtloga, sledećim redom: zemlja – voda – vazduh – vatra
- Preuzima se četvorostruka podelu hiletičkog (materijalnog) bića
- Na taj način je načinjena sinteza:
 - Parmenidovog učenja o nedeljivoj jednosti
 - Pitagorinog učenja o mnoštvu jedinica
 - Empedoklovog učenja o različitim elementimadok je Anaksagorino učenje o beskonačnoj deljivosti jednoobraznih čestica odbačena

Leukip (480 – 400 g. p.n.e.)

Demokrit (470 – 360. g. p.n.e.)

„Prema mnjenju slatko, prema mnjenju gorko, prema mnjenju kiselo ili slano, a uistinu samo – atomi i praznina.“

Dva nivoa stvarnosti:

- čulni, koji će se pokazati kao prividan i
- umni, koji razotkriva biće

Ali, ipak, ovde nije reč o oštrom razgraničenju (koje bi odreklo svaku stvarnost onom pojavnom), već o relativizaciji njegovog značaja

- Komponovanjem atoma i praznine nastaju sve stvari i kosmos
- Kosmos je nastao diferenciranjem neodređenosti – apejron, posle razdvajanja slična tela se spajaju

Predsokratovska filozofija

- Osnovno nastojanje predsokratovaca: težnja da se sazna Jedno i osnovne suprotnosti na koje se to Jedno razdvaja, a pomoću kojih se i razumeva, da bi se rešila zagonetka nastanka i postojanja sveta.
- 1. Milećani su pokazali jednost u smislu istog porekla i iste tvari.
- 2. Pitagorejci su jednost shvatili kao jedinicu.
- 3. Heraklit ga je video kao rodovnu jednost i spekulativno jedinstvo.
- 4. Parmenid je jedno shvatio u smislu neprekidnosti i jednog po pojmu.
- 5. Empedokle i Anaksagora su jedno videli kao mešavinu i celinu.
- 6. Demokrit i Leukip su prvi nagovestili višeznačnost pojmovnog para jedno – mnoštvo